

Lagarbete och samtidigt individuell speciminering

Bertil Lindström

SÄRTRYCK ur Magnus Henrekson och Göran Albinsson Bruhner (red.),
IFN 1939–2014 – 75 år av ekonomisk forskning

 INSTITUTET FÖR
NÄRINGSLIVSFORSKNING

Ekerlids Förlag

LAGARBETE OCH SAMTIDIGT INDIVIDUELL SPECIMINERING

BERTIL LINDSTRÖM

NIO ÅR VID IUI

Som nybliven ekonomie licentiat anställdes jag sommaren 1972 vid institutet, där jag kom att vara verksam till 1981. Efter att ha tjänstgjort som forskare på heltid började jag hösten 1976 att åta mig sidouppdrag; främst en lärartjänst (universitetslektor i nationalekonomi) men också ett sakkunnigförordnande (den statliga Prisregleringskommittén).

Min första IUI-uppgift var att utföra en efterfrågestudie beställd av den statliga Grafiska Kommittén. Den integrerades i kommitténs betänkande (SOU 1974:34, särskilt kapitel 4). Senare gjorde jag en uppföljning för Statens Industriverk (Lindström 1979). Jag svarade också för en av IUI 1981 utgiven slutrapport, *Trycksaksmarknaden under 80-talet* (Lindström 1981).

Monografier av det här slaget utgjorde knappast någon banbrytande forskning. Efterfrågan på dem var till stor del styrd av snäva branschperspektiv, som otillräckligt beaktade att ekonomisk utveckling är en djupgående omvandlingsprocess, vilken behöver studeras såsom just sådan. IUI spelade en stor roll när det gällde att bidra till och tillämpa ett nödvändigt nytänkande. En insats väl manifesterad av *IUI:s långtidsbedömning 1976*.

Redan före min IUI-tid hörde jag ofta nationalekonomer med respekt tala om IUI-forskarnas förmåga att ta fram och källkritiskt granska empiriska data. Att omsätta teoretiskt tänkande i empirisk forskning innebär inte bara praktiskt slit i mer eller mindre dammiga arkiv. Det handlar också om intellektuellt arbete, där man granskar om olika sifferserier är framtagna enligt samstämmiga eller olika principer etc. Syftet är att bestämma vad som på fackspråk kallas validiteten, dvs. att materialet verkligen mäter vad det skall mäta. Min efterfrågestudie gav rikliga tillfällen till att öva den här förmågan, och detta finns redovisat i rapporten från 1981.

Till IUI-rutinen hörde att organisera väl fungerande stödgrupper till enskilda

forskares projekt, av vilka många fick formen av uppsatser eller avhandlingar för akademisk meritering. Inte bara den utredare som hjälptes fram utan också stödgruppens medlemmar fick här mycket värdefull skolning i forskande. Jag deltog i några av dessa grupper, som kritisk läsare av utkast, diskussionsdeltagare vid seminarier, samtalspartner i enskilda forskarrum etc. För det allra mesta blev det ganska lustfylld problemlösning, där åtminstone jag glömde att det under den glättiga ytan kunde finnas rivalitet och konkurrens om framtida positioner.

SVENSK INDUSTRIIMPORT FRÅN LÅGLÖNELÄNDER

Redan som nyanställd kom jag att ingå i stödgruppen till Bo Carlssons och Åke Sundströms långt framskridna studie av svensk import från låglöneländer. Stort utrymme gavs svensk konfektionsindustri, som sedan 1950-talet krympt mycket kraftigt som följd av hård konkurrens från länder med lägre lönekostnader per timme än Sverige.

En viktig slutsats var att handelshinder riktade mot till exempel Sydkorea inte ledde till att svensk konfektionsindustri skyddades mot utländsk konkurrens. Effekten blev istället att bland annat finländsk och portugisisk konfektionsindustri (ofta inom dotterbolag till svenska konfektionsföretag) fick tillfälle att konkurrera ut konfektionsindustri lokaliserad i Sverige. Till skillnad från Sydkorea ingick nämligen Sverige och Portugal i frihandelsområdet EFTA med vilket Finland hade ett associationsavtal, FINEFTA. Det var därför otillåtet för Sverige att införa restriktioner mot import från Portugal och Finland av det slag som var möjligt när det gällde Sydkorea.

IUI:S LÅNGTIDSBEDÖMNING 1976

Såväl offentliga som privata beslutsfattare har ett betydande behov av ekonomiska framtidsbedömningar. IUI lämnade flera viktiga bidrag bland vilka ett antal omkring 1960 publicerade konsumtionsprognoser fick stort genomslag. Staten svarade dock för det reguljära prognosmakeriet. Konjunkturinstitutet gjorde kort-siktiga förutsägelser. De långsiktiga perspektiven täckte fem år och anförtroddes tillfälliga expertutredningar till vilka IUI agerade underleverantör av enkäter och analyser avseende industrin.

Vid mitten av 1970-talet lanserades återkommande privata uppskattningar av den framtida samhällsekonomiska utvecklingen. Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, SNS, började producera årliga konjunkturrapporter. IUI introducerade egna långtidsbedömningar som alternativ till de statliga utredningarna.

IUI slöt särskilda avtal med de företag, som ändå levererade uppgifter till långtidsutredningarna. Med dessa avtal fick institutet tillgång till samma uppgifter

(med samma förpliktelser om sekretess) som långtidsutredningarna. IUI:s forskare kunde emellertid använda materialet utan styrning av en annan beställares kravspecifikationer. Därmed kunde det bli skillnader mellan IUI:s långtidsbedömningar och de statliga utredningarna både avseende statistisk metodik och frågeställningar. Den här förändringen är ett viktigt ämne i IFN:s jubileumsbok från 2009.

I arbetet med 1976 års långtidsbedömning fick jag två uppgifter. Den ena var att göra en specifik analys av den grafiska industrins utveckling. De insikter jag då fick kom till användning i det andra och mer omfattande arbetet avseende de olika industribranschernas utvecklingsmöjligheter. Studien gjordes mot bakgrund av dels förändringar i Sveriges omvärld, dels den inhemska konkurrensen om produktionsresurser (arbete och kapital).

Den andra uppgiften blev den verkligt spännande. Jag hade i hög grad Märtha Josefsson som samarbetspartner. Vi skrev varsin del av bokens kapitel 9 med titeln ”Industribranschernas utveckling”. I mitt bidrag (sid. 187–195) kom Märthas tidigare sammanställda resultat (sid. 165–187) till användning. Jag lyckades med mina data få fram mått på förändringar av de olika branschernas komparativa fördelar/nackdelar i förhållande till omvärlden (mättet blev ”förändring i lönsamhetsförutsättning”). Detta kom att utgöra en viktig delförklaring till varför branschernas produktion förväntades växa snabbare, alternativt långsammare, än den inhemska efterfrågan på deras produkter.

Samhällsekonomi befinner sig i ständig omvandling, vilket gör att den aldrig når några stabila jämviktslägen. För vår delanalys härav skapade vi benämningen ”bristande anpassning till komparativa fördelar”. Tankegången sammanfattas i bokens tabell 9:12 (sid. 192) med överskriften ”Några bestämningsfaktorer för svensk produktionsomvandling 1965–1980”.

Vi, som fick ta del av företagens enkätsvar, hade tillåtelse att ringa upp angivna kontaktpersoner, när lämnade uppgifter framstod som mindre rimliga. Här behövde det inte bara handla om att något decimalkomma hade hamnat på fel ställe. Det kunde ibland gälla att svarande företag egentligen förutsade ett eget kommande obestånd.

Jag fick anledning att kommunicera med några tidningsföretag, vilkas uppgifter pekade på att de inom prognosperioden skulle kunna tvingas till nedläggning av verksamheten. Bas för mina frågor var bedömningarna av produktionsutveckling och antal anställda. Lönsamheten skulle försvinna om personalkostnaderna steg i samma takt som inom den övriga svenska ekonomin och om det inte inträffade en markant ökning av intäkt per producerad enhet. När jag konfronterade kontaktpersonerna med mina funderingar, fick jag svaret att företagen kalkylerade med uppräknat presstöd. Jag lät mig nöja härmed. Det betydde att enkätuppgifterna kunde behandlas statistiskt enligt gängse regler för uppräknning från stick-

prov till totalpopulation. Om jag inte hade fått de besked som jag fick, hade det varit motiverat att byta ut de svarandes prognossiffror mot nollor.

Märthas och mitt kapitel i långtidsbedömningen ledde till fortsatta publiceringar. Märtha skrev en bilaga till 1977 års Handelsstälutredning (Josefsson 1977) samt kapitel 4 i IUI:s och IVA:s gemensamma analys av Sveriges ekonomiska kris under 1970-talet (Carlsson, Dahmén, Grufman, Josefsson och Örtengren 1979). Jag deltog i ett seminarium vid Åbo Akademi 1977, vilket avsatte en artikel i *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* (Lindström 1978).

UTLÄNDSKA DIREKTINVESTERINGAR I SVERIGE

Mycket snart kom jag också in i den forskargrupp som följde Hans-Fredrik Samuelssons studie av utländska företags direktinvesteringar i Sverige (Samuelsson 1977). Det var fråga om en pendang till Birgitta Swedenborgs beskrivning och analys av svenska företags investeringar i utlandet (Swedenborg 1973). Hans-Fredrik kom från Uppsala och var adept till Sune Carlson, professor i företagsekonomi.

Gruppen bestod av nationalekonomer. Jag vet inte om jag var den ende som hade företagsekonomi som ämne i grundexamen. Min roll blev hur som helst att agera brygga mellan deltagare skolade i nationalekonomisk analys och Hans-Fredrik, vilken tänkte som en utpräglad företagsekonom. Det förekom emellanåt en del konfrontationer och missförstånd. I positiv hegeliansk anda upplöstes motsättningar mellan tes och antites i syntes.

Begreppet direktinvestering markerar att det inte rör sig om rent finansiella transaktioner såsom köp på börsen av aktier i svenska företag. Utländska direktinvesteringar kan ske på många olika sätt. Vanliga metoder är att företag baserade i andra länder förvärvar eller fusionerar med svenska företag. Det förekommer också att utländska företag startar ny verksamhet i Sverige. Är företagen redan etablerade i Sverige utgör expanderad verksamhet ett investeringsalternativ.

Det kan finnas flera motiv bakom en utländsk direktinvestering i Sverige. Antag att en stor internationell industrikoncern förvärvar ett svenskt företag som i Sverige och under eget varumärke tillverkar samma slags produkter som köparen saluför. Elimineringen av en konkurrent stärker köparens marknadsställning. Genom förvärvet integreras det svenska företaget i en global produktionskedja. Det får både ge och motta tekniskt kunnande. Länderskillnader i faktorpriser utnyttjas för underleverantörsleveranser mellan koncernens företag, inklusive det svenska. Den svenska försäljningsorganisationen ökar koncernens möjligheter att exportera allehanda produkter till Sverige. Hans-Fredrik förklarade i sin analys att etablering i ett annat land inte är lika lätt att genomföra som motsvarande inhemska etablering. Det finns "bortaplansnackdelar" som behöver kompenseras av särskilda företagsfördelar. För det andra pekade han på att man måste förklara,

varför etableringen i just Sverige innebar särskilda fördelar för företaget. Här gällde det att identifiera de komparativa fördelarna för Sverige som produktionsland i det aktuella fallet.

Ett rimligt antagande är att beslut om direktinvesteringar över gränserna i normalfallet är baserade på rationella överväganden och följaktligen blir lönsamma för de agerande företagen. Detta innebär dock inte att transaktionerna automatiskt är till fördel för inhemska parter i det berörda landet. Lokaliseringsbeslut leder till fler eller färre arbetstillfällen. Ändrad konkurrenssituation gör konsumenterna till vinnare eller förlorare. Samuelssons studie gav intressanta insikter i de utländska direktinvesteringarnas återverkningar i Sverige.

OM YRKESKUNNANDE OCH ANNAT HUMANKAPITAL

Det var mycket spännande att ingå i gruppen kring arbetet med Siv Gustafssons avhandling om lönebildning och lönestruktur inom den statliga sektorn (Gustafsson 1976). Hon kompletterade Anders Klevmarkens analys av industritjänstemännens lönebildning (Klevmarken 1972).

Med sina modeller lyckades Siv i huvudsak reda ut lönesammanhangen. Det är inte omöjligt att en och annan feminist hade hoppats på tydligare och större oförklarade skillnader mellan mäns och kvinnors löner. Hon gjorde en mycket intressant observation: Förvärvsavbrott – då främst bland kvinnor, som hade fött barn och sedan själva tagit hand om dem – medförde vid återgång till yrkeslivet lägre lönenivå. Resultatet för dessa kvinnor blev påtagliga förluster av pekuniär livsinkomst.

I seminariediskussioner vred och vände vi på olika tänkbara förklaringar. Vad som då var forskningshypoteser är i dag standardargument i jämlikhetsdebatten. En möjlighet var att förvärvsfrånvaro ledde till att de berörda blev mindre produktiva. Liksom fysiskt kapital kan humankapital deprecieras, dvs. minska i värde. Yrkeserfarenhet hinner falla i glömska. Chanser till ökad kompetens missas.

Jag ansåg att könsdiskrimineringen riskerade att underskattas med den analysmetod som Siv använde. Kunde det finnas självförstärkande mekanismer? Vi kom in på begreppet ”statistisk diskriminering”, innebärande att arbetsgivare lönediskriminerade kvinnor därför att de vid anställningar utgick ifrån att mödrar – förmodade sådana likaväl som faktiska – snarare än fäder skulle komma att vara hemma för till exempel vård av sjukt barn. Sådana förväntningar kunde sedan bli självuppfyllande genom att det till följd av lönediskrimineringen – åtminstone kortsiktigt – framstod som familjeekonomiskt fördelaktigt att mödrar snarare än fäder uppförde lön i samband med barn tillsyn. Onekligen en variant av Moment 22.

Från sina forskningsresultat drog Siv slutsatsen, att skattesubventionerad barnomsorg kunde vara ett verksamt medel för att minska förvärvsfrånvarons kostnader

för föräldrarna. Inom seminariegruppen anfördes vissa anekdotiska belägg för förekomsten av privatfinansierad barn tillsyn. Med en sådan kunde båda föräldrarna hålla kvar kontakten med arbetsmarknaden. I syfte att undvika långsiktig värde-minskning av familjens humankapital accepterades kortsiktiga pekuniära förluster.

IUI-TIDEN GAV REALISM ÅT MIN UNDERVISNING

Efter åren vid IUI blev min huvudsakliga sysselsättning att undervisa studenter i nationalekonomi. Ett ämne vars kurslitteratur kan se ut på många olika sätt. I värsta fall kan det vara enbart teori byggd på utomordentligt krånglig matematik. Men det finns också goda exempel på kombinationer av stringent men ändå pedagogiskt framställd teori och relevanta empiriska praktikfall. Som lärare har jag kunnat komponera litteraturlistor av detta slag. Monografierna från IUI har ofta varit så omfattande att de endast fått plats under rubriken ”*Recommended Reading*”.

I mina föreläsningar har jag emellertid inte kunnat låta bli att berätta – dessutom ganska utförligt – om de IUI-studier, som jag varit med om att hjälpa fram. Syftet har varit att visa att ekonomisk vetenskap, särskilt nationalekonomi, inte bara är abstrakt teori utan något som är relevant för att begripa den verklighet i vilken vi lever.

REFERENSER

- Carlsson, Bo, Erik Dahmén, Anders Grufman, Märtha Josefsson och Johan Örtengren (1979), *Teknik och industristruktur – 70-talets ekonomiska kris i historisk belysning*. Stockholm: IUI och IVA.
- Carlsson, Bo och Åke Sundström (1973), *Den svenska importen av industrivaror från låglöneländer*. Stockholm: IUI.
- Gustavsson, Siv (1976), *Lönebildning och lönestruktur inom den statliga sektorn*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Gustavsson, Siv (2009), ”Du är en av oss – Personliga IUI-minnen 1967–1980”. Kapitel 35, sid. 299–420, i Magnus Henrekson, red., *IFN/IUI 1939–2009. Sju decennier av forskning om ett näringsliv i utveckling*. Stockholm: Ekerlids.
- IUI (1976), *IUI:s långtidsbedömning 1976. Utvecklingsvägar för svensk ekonomi fram till 1980*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell International.
- Josefsson, Märtha (1977), ”Den internationella arbetsfördelningen. En jämförelse mellan förändringar inom stålindustri och textilindustri”. Bilaga 2 till SOU 1977:16, *Handelsstålsindustrin inför 1980-talet*. Stockholm: Liber/Allmänna Förlaget.
- Klevmarken, Anders (1972), *Statistical Methods for the Analysis of Earnings Data*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.

- Lindström, Bertil (1978), ”Ändringar av Sveriges roll i den internationella arbetsfördelningen”. *Ekonomiska Samfundets Tidskrift*, vol. 51, nr 1, 55–74.
- Lindström, Bertil (1979), *Grafisk industri i omvandling. En uppföljning av Grafiska Kommitténs betänkande*. SIND 1979:8. Stockholm: Statens Industriverk.
- Lindström, Bertil (1981), *Trycksaksmarknaden under 80-talet*. IUI Forskningsrapport nr 13. Stockholm: IUI.
- Lindström, Bertil (1991), *Den reglerade marknadsekonomin – mot bättre ordning eller ett hot mot välfärden?* Stockholm: IUI.
- Samuelsson, Hans-Fredrik (1977), *Utländska direktinvesteringar i Sverige: En ekonometrisk analys av bestämningsfaktorerna*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell International.
- SOU 1974:34, *Grafisk industri i omvandling. Betänkande av Grafiska Kommittén*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Swedenborg, Birgitta (1973), *Den svenska industrins investeringar i utlandet*. Stockholm: IUI.

FÖRFATTARPRESANTATION

Bertil Lindström är född 1940 och avlade ekonomie licentiatexamen vid Handelshögskolan i Stockholm 1972. Han var verksam som forskare vid Industriens Utredningsinstitut 1972–1981.

Perioden 1977–1981 var han tjänstledig från IUI i varierande omfattning. Han upprätthöll universitetslektorat vid Stockholms och Uppsala universitet (från 1978 på långtidsvikariat på ordinarie tjänster) 1977–1979 samt vid Högskolan i Sundsvall/Härnösand (senare Mitthögskolan och Mittuniversitetet) 1979–2006. Han var sakkunnig i den statliga Prisregleringskommittén 1977–1981 och Nationalekonomiska Föreningens sekreterare 1973–1975.

Med finansiering från Svenska Arbetsgivareföreningen samt med forskningsmedel från sin dåvarande arbetsgivare (Högskolan i Sundsvall/Härnösand) arbetade Bertil Lindström vid IUI 1988–1989 med ett projekt avseende regleringar. Arbetet gavs ut av IUI 1991 med titeln *Den reglerade marknadsekonomin – mot bättre ordning eller ett hot mot välfärden?*

Under åren 1981–1988 hade Bertil Lindström uppdrag som linjenämndsordförande och sedan som ledamot av högskolestyrelsen vid Högskolan i Sundsvall/Härnösand. Han var också ersättare i samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden inom Umeå högskoleregion.